

Çocukların Mescitlerden Uzak Tutulmasını Bildiren Rivayetlerin Tahrîc ve Tahlili

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Erman | ORCID 0000000209428148 | ugurerman@siirt.edu.tr

Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı Adı, Siirt, Türkiye

M. Sabih Aydın | ORCID 0000000196606944 | s.aydin.5627@gmail.com Siirt Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Siirt, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05ptwtz25>

Öz

İslâm dininde toplu ibadetin merkezi durumunda olan mescidler hicri ilk asırlarda ma'bed olma özelliklerinin yanında okul, hastane, imarethane, misafirhane, karargâh, mahkeme, toplantı salonu gibi çok amaçlı kullanılmış; birçok dini, siyasi ve toplumsal işlevi bünyesinde toplayan merkez konumunda olmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) namazların topluca kılınmasının önemine ve faziletine dair teşvikleri Müslümanların camilerde beraber saf tutulmasını sağlamıştır. Mescid ve camilerde tutulan saflarda yetişkinlerle beraber çocuklar da yer almış ve verilen eğitim-öğretim faaliyetlerine de katılmışlardır. Camilerde Kur'an Öğretim Programları, Yaz Kur'an Kursları gibi belirli zaman periyotları içerisinde çocuklara yönelik Kur'an-ı Kerim ve temel dini bilgiler kursları verilmektedir. Ancak, çocukların camilerde zaman zaman huzur ve sükûneti bozdukları, caminin demirbaş eşyalarına zarar vermeleri gibi gerekçelerle çocukların camilere gelmesi hoş karşılanmamaktadır. Bu zaviyeden hareketle hadis kaynakları tarandığında çocukların mescitlerden uzak tutulması ile bazı rivayetlere rastlanılmaktadır. Söz konusu rivayetlerde sadece çocukların değil aynı şekilde delilerin, alım-satım yapanların, yüksek ses tonuyla konuşanların, tartışanların, birbirine kılıç çekenlerin mescitlerden uzak tutulması istendiği gibi had cezalarının mescitte infaz edilmemesi de istenmektedir. Bu itibarla çalışmanın boyutu göz önünde bulundurularak sadece çocukların mescitlerden uzak tutulmasını içeren rivayetlerle sınırlandırılmıştır. Söz konusu rivayetlerin tahrirleri yapılmış, rivayetler sened ve muhteva tenkidine tabi tutulmuştur. Bu metot çerçevesinde sened zincirinde varsa cerh edilen râviler tespit edilmiş, söz konusu râvilerin cerh-ta'dil durumu ve bu durumun rivayetin sıhhatine etkisi ortaya konulmuştur. Rivayetler araştırılırken asli hadis kaynaklarına müracaat edilmiştir. Çalışmadaki nihai amaç bahse konu rivayetlerin hem sened hem muhteva açısından sıhhatini tespit etmektir. Çalışmanın sonunda rivayetlerin hem sened hem metin açısından zayıf kaldığı kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Cami, Çocuk, Mescid, Rivayet.

Atıf Bilgisi

Erman, Uğur-Aydın M. Sabih. "Çocukların Mescitlerden Uzak Tutulmasını Bildiren Rivayetlerin Tahrîc ve Tahlili". *Marifetname* 9/2 (Aralık 2022), 377-406

DOI: 10.47425/marifetname.vi.1143774

Geliş Tarihi	14.07.2022
Kabul Tarihi	17.12.2022
Yayın Tarihi	31.12.2022
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. (Uğur Erman-M. Sabih Aydın).
Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate
Etik Bildirim	marifetnameetikbildirim@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Takhrīj and Criticism of the Rumors (Riwāyāt) About Keeping Children Away From the Mosque

Assist. Prof., Uğur Erman | ORCID 0000000209428148 | ugurerman@siirt.edu.tr

Siirt University, Faculty of Theology, Department of Hadith, Siirt, Türkiye

M. Sabih Aydın | ORCID 0000000196606944 | s.aydin.5627@gmail.com Siirt Üniversitesi,

Social Sciences Institute, PhD Student of Hadith Department, Siirt, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05ptwtz25>

Abstract

Masjids, which are the center of collective worship in the religion of Islam, besides being a temple, it used to be school, hospital, public kitchen, guestroom, headquarters, court and meeting room and so on in the first centuries of hijri, and furthermore they became the center many religious, political and social functions. Prophet Mohammad's (peace be upon him) encouragements on the importance and virtue of performing prayers collectively enabled Muslims to pray together in mosques. There were children next to the adults in the ranks kept in masjids and mosques and they also participated in the educational activities. When the hadith sources are researched from this point of view, some rumors (riwāyāt) were encountered about keeping children away from the mosques. In the mentioned rumors, it is requested that not only children but also insane people, those who trade, those who speak in a loud voice, those who argue, those who draw swords at each other, are kept away from the mosques. Also according to this rumors, al-hudūd crimes shouldn't be carried out in the mosque. Considering the size of the present study, it is limited to the rumors that include keeping children away from mosques. In this study, the takhrīj of the mentioned rumors were studied and they were criticized in terms of isnād and matn. In the context of this method, if any, narrators who criticized in the integrity of isnād have been determined, al-jarh al-ta'dil status of the relevant narrators and the effect of this situation on the authentication of the rumor has been figured out in this study. While researching the rumors, the fundamental hadith sources are taken as a basis for this study. The ultimate goal of the study is to determine the authentication of the mentioned rumors in terms of both isnād and matn. At the end of this study, it was concluded that the mentioned rumors were weak in terms of both isnād and matn.

Keywords: Hadith, Mosque, Child, Musjid, Rumors (al-Riwāyāt).

Citation

Erman Uğur - Aydın M. Sabih. "Takhrīj and Criticism of the Rumors (Riwāyāt) About Keeping Children Away From the Mosque". *Marifetname* 9/2 (December 2022), 377-406
DOI: 10.47425/marifetname.vi.1143774

Date of Submission	14.07.2022
Date of Acceptance	17.12.2022
Date of Publication	31.12.2022
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Uğur Erman-M. Sabih Aydın).
Plagiarism Checks	Yes – iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	marifetnameetikbildirim@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

İslam'da ibadetin toplu olarak yapıldığı mekânlar mescid ve camilerdir. Allah Rasûlü (s.a.v.), hadislerinde mescidleri Allah katında en sevimli mekânlar olarak nitelemiş¹, namazların toplu halde mescidlerde kılınmasını buyurmuştur.² Medine'ye hicretinde işi Mescid-i Nebevî'yi inşa etmek olmuş³ ve mescid inşasını teşvik etmişlerdir.⁴

Hicri ilk asırlarda mescidler ma'bed olma özelliklerinin yanında okul, hastane, imarethane, misafirhane, karargâh, mahkeme, toplantı salonu gibi çok amaçlı kullanılmış birçok dini, siyasi ve toplumsal işlevi bünyesinde toplayan merkez konumunda olmuşlardır.⁵ Günümüzde de gerek mescid gerekse camiler ma'bed ve yaygın eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü mekân olma özelliklerini devam ettirmektedir.

İslamiyet'in ilk dönemlerinden itibaren önemli dinî ve sosyal fonksiyonları üstlenen mescidlerle ilgili Rasûlullâh (s.a.v.) bazı tavsiyelerde bulunmuş, mescidlerin temizliği, düzeni gibi buralarda uyulması gereken birtakım kural ve davranışları hadislerinde dile getirmişlerdir.⁶ Söz konusu hadislerden biri de bazı hadis kaynaklarında geçen ve Hz. Peygam-

¹ Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi'u's-şâhih* (Beirut: Dâru İbn Hazm, 1430/2010), "Mesâcid", 671.

² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih*, thk. Muhammed Tâmir, Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1432/2011), "Ezan", 30; Müslim, *Müslim*, "Mesâcid", 649-652.

³ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn el-Kaysî ed-Dımaşkî İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beirut: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1410/1990), 3/202.

⁴ *Buhârî*, "Salât", 65; *Müslim*, "Mesâcid", 533.

⁵ Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, çev. İhsan Süreyya Sırma (İstanbul: Beyan, 2016), 63-73; Mustafa Fayda vd., *İslam Tarihi*, ed. Eyüp Baş (Ankara: Grafik, 2018), 121.

⁶ bk. Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî ez-Zerkeşî, *İ'lâmü's-sâcid fi ahkâmi'l-mesâcid* (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1416/1995); İbrâhîm b. Sâlih el-Hudayrî, *Ahkâmu'l-mesâcid fi ş-şeriat'i-İslâm* (Riyad: Dâru'l-Fadîle, 1421/2001).

ber'e (s.a.v.) nispet edilen “Çocuk ve mecnun (deli) durumundaki kişilerin mescidlerden uzak tutun” şeklindeki rivayettir.⁷ Söz konusu rivayetlerde sadece çocukların ve mecnûnların değil aynı şekilde alım-satım, ses yükseltme, münakaşa etme, birbirine kılıç çekme, had cezalarını infaz etme gibi durumların da mescidlerden uzak tutulması talep edilmektedir. Bu itibarla çalışmamızın boyutunu aşmamak için rivayetler tenkide tabi tutulurken sadece çocuk sayılan kişilerin mescidlerden uzak tutulmasını içeren rivayetlerle sınırlandırıp delilerin, alım-satım, yüksek ses tonuyla konuşma, münakaşa etme, birbirine kılıç çekme, had cezalarını infaz etme gibi durumların mescidlerden uzak tutulmasını içeren rivayetleri araştırmamızın kapsamına dâhil etmeyeceğiz.

Konu bağlamındaki rivayetler hicri ilk dört asır hadis kaynaklarında araştırılmış, söz konusu rivayetlerin tahrîc ve tetkiki bu eserler çerçevesinde yapılmıştır. Senedde cerh edilen râvî varsa çalışmamızın boyutunu aşmamak için sadece muhtasar sened tenkidi uygulanmıştır. Rivayetle ilgili şârihlerin, münekkid âlimlerin görüşleri verilmiş ve çalışma sonunda araştırmamıza konu teşkil eden rivayetler hakkında nihaî bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmamızın bahse konu rivayetleriyle ilgili hadis bilim dalında herhangi akademik bir çalışmanın yapılmadığını, sadece çocukların camiye girmeleriyle ilgili *Diyanet Aylık Dergide* “Peygamber Mescidinde Çocuklar”, “Çocuğu Camiden Alıkoyan Temel Engeller”, “İçinden Hayatın ve Çocukların Akıp Geçtiği Bir Akarsu Yatağı Olsun Camilerimiz” gibi

⁷ Ebû Bekr b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî Abdürrezzâk, *el-Musannef*, thk. Habîbürrahman el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1403/1983), 1/441 (H. No: 1726); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünen* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012), “Mesâcid”, 5 (H. No: 750); Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Beyrut: Dâru İhyâ'ü Turâsî'l-Arabî, 1422/2002), 20/173 (H. No: 369).

başlıklı makalelerde çalışmaların olduğunu tespit ettik.⁸ Araştırmamızda ayrıca “Cami-Okul” şeklinde bazı çalışmaların yapıldığını fark ettik.⁹ Ancak tüm bu çalışmalarda konumuzla alakalı herhangi malumatın olmadığını, rivayetler hakkında herhangi bir araştırmanın yapılmadığını tespit ettik. Çalışmamızın konusunun psikolojik ve sosyolojik yönlerinin de olduğunu farkındayız. Ancak, bu konu alanımızın dışında kaldığı için çalışmamızın bu hususla ilgili kısmını alanında uzman psikologlara ve sosyologlara bırakmayı daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

1. Rivayetin Tahrîc ve Tenkidi

Çocukların mescidlerden uzak tutulmasını bildiren rivayet; Muâz b. Cebel (ö. 17/638), Ebû Hüreyre (ö. 58/678), Ebü'd-Derdâ' (ö. 32/652), Vâsile b. Eska' (ö. 85/704), Ebû Ümâme (ö. 86/705) gibi sahâbîlerden merfû' olarak nakledilmiştir. Mekhûl b. Ebî Müslim (ö. 112/730) ve Ebû Âmir Sâlih b. Rüstem'den (ö. 152/769) ise mürsel şeklinde aktarılmıştır. Ebü'd-Derdâ' ve Ebû Ümâme'den nakledilen rivayet Vâsile b. Eska' ile beraber müşterek bir senedle nakledilmiştir.

1.1. Muâz b. Cebel'den (r.a.) Nakledilen Rivayet

Konuyla ilgili Muâz b. Cebel'den (r.a.) gelen rivayeti Abdürrezzâk es-San'ânî (ö. 211/826-27) *el-Musannef* inde, Taberânî (ö. 360/971) ise *el-Mu'cem*'inde tahrîc etmişlerdir. Abdürrezzâk'ın *Musannef* adlı eserinde nakledilen rivayet şöyledir:

⁸ Konu için bk. Mehmet Görmez vd., “Cami Çocuk Buluşması”, *Diyanet Aylık Dergisi* 250 (Ekim 2011).

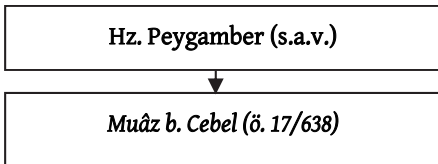
⁹ Ali Murad Daryal, “Okul-Cami”, *İslam Medeniyeti Dergisi* 2/19 (26 Nisan 1969), 18-19; Rahime Çelik - Sare Evcimik, “Okul-Cami Buluşması Projesi Üzerine Nitel Bir Araştırma”, *Diyanet İlmî Dergi* 57/1 (15 Mart 2021), 457-486.

عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ عَبْدِ رَبِّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : جَنَّبُوا مَسَاجِدَكُمْ مَجَانِبَكُمْ، وَصِيبِيَانَكُمْ، وَرَفَعْ أَصْوَاتَكُمْ، وَسَلَّ سُبُوفَكُمْ، وَبَيَّعَكُمْ، وَشِرَاءَكُمْ، وَإِقَامَةَ حُدُودِكُمْ، وَخُصُومَتَكُمْ، وَجَمْرُوهَا يَوْمَ جَمْعِكُمْ، وَاجْعَلُوا مَطَاهِرَكُمْ عَلَى أَبْوَابِهَا

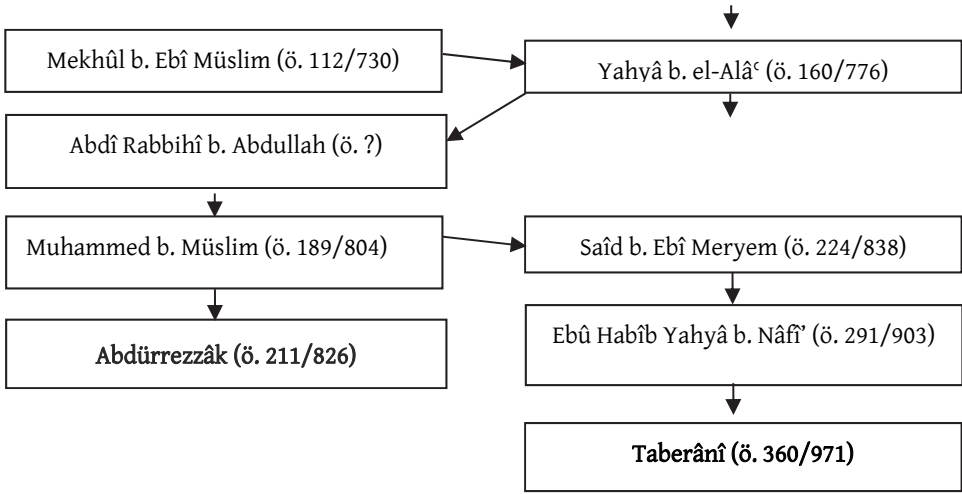
Abdürrezzâk < Muhammed b. Müslim et-Tâifî (ö. 189/804) < Abdî Rabbihî b. Abdullah eş-Şâmî (ö. ?) < Mekhûl b. Ebî Müslim (ö. 112/730) < Muâz b. Cebel tarîkiyle aktarılan rivayette Muâz dedi ki: Rasûlullâh (s.a.v.) şöyle buyurdu: *“Delilerinizi, çocuklarınızı, sesinizi yükseltmeyi, birbirinize kılıç çekmeyi, alım satımınızı, had cezalarınızın infazını, münakaşalarınızı mescidlerinizden uzak tutun. Cuma günleri onları güzel koku ile tütsüleyin ve kapı girişlerinde abdestlikler kurun.”*¹⁰

Söz konusu rivayeti Taberânî, Ebû Habîb Yahyâ b. Nâfi' el-Mısırî (ö. 291/903) < Saîd b. Ebî Meryem (ö. 224/838) < Muhammed b. Müslim et-Tâifî < Abdî Rabbihî b. Abdullah eş-Şâmî < Yahyâ b. el-Alâ' (ö. 160/776) < Mekhûl b. Ebî Müslim < Muâz b. Cebel tarîkiyle merfû' olarak aynı lafızlarla tahrîc etmiştir. Ancak, Taberânî'nin rivayetinin metninde “deliler”, “camilerde yüksek ses tonuyla konuşma” ve “kılıç çekme” ifadeleri yer almamaktadır.

Rivayetin isnad zincirinde yer alan râvîleri şema üzerinde şöyle gösterebiliriz:

¹⁰ Abdürrezzâk, *Musannef*, 1/441 (H. No: 1726); Taberânî, *Mu'cemu'l-kebir*, 20/173 (H. No: 369).

Şemada görüldüğü üzere rivayeti Hz. Peygamber'den (s.a.v.) alan Muâz b. Cebel Mekhûl b. Ebî Müslim'e nakletmiş. Mekhûl da rivayeti Abdî Rabbihî b. Abdullah ve Yahyâ b. el-Alâ'ya aktarmıştır. Ondan sonra rivayet Muhammed b. Müslim yoluyla Abdürrezzâk'ın *Musan-nef'*ine; Saïd b. Ebî Meryem < Ebû Habîb Yahyâ b. Nâfî' tarikiyle de Taberânî'nin *Mu'cem'*ine geçmiştir. Abdürrezzâk'ın isnad zincirinde Abdî Rabbihî, rivayeti doğrudan Mekhûl'dan alırken, Taberânî'nin senedinde ise Yahyâ b. el-Alâ' vasıtasıyla almıştır.

Rivayetin senedi incelendiğinde rivayeti Muâz'dan nakleden Mekhûl isimli râvinin, Enes b. Mâlik, Vâsile b. el-Eska', Ümmü Derdâ' isimli sahâbeden hadis işittiği,¹¹ ancak Muâz b. Cebel'den hadis işitmediği,¹² Ebû Hüreyre, Hz. Âişe, Übey b. Ka'b, Ubâde b. Sâmit, Ümmü Eymen

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebir* (Dekken (Hindistan): Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, ts.), 8/21; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1371/1952), 8/407.

¹² Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *el-Meâlibü'l-âliye bi-zevâ'idi'l-mesânîdi's-şemâniye*, çev. Adem Yerinde - Hüseyin Kaya (İstanbul: Ocak, 2010), 1/182; Ebü'l-Hasen Nüreddîn Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid Tercümesi*, çev. Adem Yerinde (İstanbul: Ocak, 2015), 2/26.

ve Sevbân gibi sahâbeden mürsel olarak rivayette bulunduğu,¹³ rivayetlerinde tedlîs yaptığı ifade edilmektedir.¹⁴ Kendisinden Sâbit b. Sevbân, İbn Aclân, Ebû Saîd eş-Şâmî ve başkasının rivayette bulunduğu belirtilmiştir.¹⁵ Cerh-ta'dîl durumu ile ilgili olarak münekkidler tarafından genel olarak tevsîk edilmiş, Şam bölgesinin fakihi olarak zikredilmiştir.¹⁶

Abdî Rabbihî b. Abdullah isimli râvî hakkında kaynaklarda herhangi bir malumat olmadığı, dolayısıyla durumunun belirsiz kaldığı söylenmiştir.¹⁷ Bazı kaynaklarda Abdî Rabbihî isimli râvinin Şamlı olup asıl adının Muhammed b. Saîd el-Maslûb olduğu, ancak isnadda tedlîs yapılarak isminin değiştirildiği, Muhammed b. Saîd'in hadis uydurmakla itham edildiği¹⁸ ve Mekhûl b. Ebî Müslim'den rivayette bulunduğu kaydedilmiştir.¹⁹ İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), söz konusu rivayetin senedini munkatî' kabul etmiştir.²⁰

Taberânî'nin tahrîc ettiği rivayetin senedindeki Yahyâ b. el-Alâ' hadis uydurmakla itham edilip, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Dârekutnî

¹³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982), 5/156; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb* (Kahire: Dâru'l-Kitâbü'l-İslâmiyye, 1414/1994), 10/289.

¹⁴ Hâlid b. Dayfullâh eş-Şellâhî, *et-Tibyân fî Tahrîc ve Tebvîbî Ehâdisî Bülûğu'l-Merâm* (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlimiyye, 1433/2012), 3/447.

¹⁵ Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî es-mâ'i'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983), 28/468.

¹⁶ Zehebî, *Siyerü'n-nübelâ'*, 5/159.

¹⁷ Şellâhî, *et-Tibyân*, 3/448; Süleymân b. Sâlih es-Saniyân, *el-Ehâdisü'l-Vâridatü fî'l-Büyu'* (Medine: İmâretü'l-Bahsi'l-İlmî Bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye, 1423/2002), 2/701.

¹⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ez-Zehebî, *Divânü'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Hammâd b. Muhammed (Mekke: Mektebetü'n-Nahdâ, 1387/1967), 353; Saniyân, *el-Ehâdisü'l-Vâridatü fî'l-Büyu'*, 2/701.

¹⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ez-Zehebî, *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâye fî'l-Kütübi's-sitte*, thk. Muhammed Avvâme – Ahmed Muhammed Nemir Hatîb (Cidde: Dâru'l-Kible, 1413/1992), 2/174.

²⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibü'l-âliye*, 1/182.

(ö. 385/995), Nesâî (ö. 303/915), Yahya b. Maîn (ö. 233/848) gibi çoğu münekkitlerce zayıf sayılmıştır.²¹ Sened yer alan Ebû Habîb Yahyâ b. Nâfi' isimli râviyi Zehebî (ö. 748/1348), *Târîhu'l-İslâm* adlı eserinde zikrederek Saîd b. Ebî Meryem'den rivayette bulunduğunu ve kendisinden de Taberânî'nin rivayet ettiğini belirtmiş, ancak cerh ve ta'dîl durumu hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir.²² Söz konusu râvî hakkında kaynaklarda başka bir bilgi tespit edemedik. Dolayısıyla bahse konu râvînin cerh-ta'dîl açısından durumunun müphem kaldığı kanısındayız.

Netice itibariyle Muâz b. Cebel'den konuyla ilgili gelen rivayetin isnadı munkatı' sayıldığından ve sened zincirinde müphem râvî ile adalet yönünden cerh edilmiş râvî bulunduğundan bu vecihle gelen rivayetin zayıf kaldığı düşünülmektedir.

1.2. Ebû Hüreyre'den (r.a.) Nakledilen Rivayet

Ebû Hüreyre'den nakledilen rivayeti Abdürrezzâk es-San'ânî tahrîc etmiştir. Söz konusu rivayet şu şekildedir:

عبد الرزاق، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَرَّرٍ، أَنَّ يَزِيدَ بْنَ الْأَصَمِّ أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ:
قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : جَنَّبُوا مَسَاجِدَكُمْ الصَّبِيَّانَ، وَالْمَجَابِي

Abdürrezzâk < Abdullah b. Muharrar (ö. ?) < Yezîd b. el-Esamm (ö. 103/721) < Ebû Hüreyre tarîkiyle gelen rivayette Yezîd b. el-Esamm'dan

²¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/486; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ez-Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, thk. Muhammed Rıdvân Arkasûsî vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1438/2017), 1675; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Halîl Me'mun (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1417/1997), 2/362.

²² Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbî'l-İslâmîyye, 1424/2003), 6/852.

haber verdiğine göre Rasûlullâh (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Çocukları ve delileri mescidlerinizden uzak tutun”²³

Görüldüğü üzere rivayet, sadece çocuklardan ve delilerden bahsetmekte dolayısıyla Muâz b. Cebel’in rivayetinde nakledilen mescidlerde “yüksek sesle konuşma”, “kılıç çekme” gibi tabirler yer almamaktadır.

Rivayeti sened açısından incelediğimizde Ebû Hüreyre’den nakleden Yezîd b. el-Esam’ın Ebû Hüreyre’den hadis işittiği ve sika olduğu kaydedilmektedir.²⁴ Ancak, rivayeti Yezîd b. el-Esam’dan alan Abdullah b. Muharrar hakkında, Buhârî (ö. 256/870) “*münkerü’l-hadis*” demiş,²⁵ Ebû Zür’a (ö. 264/878) “*daifu’l-hadis*”, Nesâî, Ebû Hâtim (ö. 277/890) ve Dârekutnî (ö. 385/995) ise “*metrûku’l-hadis*”²⁶ gibi cerh ifadeleri kullanarak hadis rivayetinde râviyi zayıf görmüşlerdir. Dolayısıyla konuyla ilgili Ebû Hüreyre’den nakledilen rivayetin senedinin de zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

1.3. Ebü’ d-Derdâ’, Vâsile b. Eska’ ve Ebû Ümâme’den Gelen Rivâyet

Vâsile b. Eska’nın rivayetini İbn Mâce (ö. 273/887) *Sünen*’inde ve Taberânî *el-Mu’cem*’inde tahrîc etmiş, Taberânî ve Beyhakî (ö. 458/1066) rivayetin başka bir varyantında Ebü’ d-Derdâ’, Vâsile b. Eska’ ve Ebû Ümâme gibi üç farklı sahâbîden müşterek olarak nakledip eserlerine kaydetmişlerdir. İbn Mâce’den nakledilen rivayet şöyledir:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ السُّلَمِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَارِثُ بْنُ نَبْهَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا عُثْبَةُ بْنُ يَقْظَانَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ وَائِلَةَ بْنِ الْأَسْقَعِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ

²³ Abdürrezzâk, *Musannef*, 2/149.

²⁴ Zehebî, *Siyerü’n-nübelâ*, 4/517; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü’t-Tehzîb*, 2/370.

²⁵ Buhârî, *Târîhu’l-kebir*, 5/212.

²⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 5/176; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 16/31.

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «جَنَّبُوا مَسَاجِدَكُمْ صِبْيَانَكُمْ، وَمَجَانِينَكُمْ، وَشِرَاءَكُمْ، وَبَيْعَكُمْ، وَخُصُومَاتِكُمْ، وَرَفَعَ أَصْوَاتِكُمْ، وَإِقَامَةَ خُودِكُمْ، وَسَلَّ سِيُوفِكُمْ، وَاتَّخَذُوا عَلَى أَبْوَابِهَا الْمَطَاهِرَ، وَجَمَرُوهَا فِي الْجُمُعِ .

İbn Mâce < Ahmed b. Yûsuf es-Sülemî (ö. 264/877) < Müslim b. İbrâhîm (ö. 222/936) < el-Hâris b. Nebhânî (ö. 151/769) < Utbe b. Yakzân (ö. ?) < Ebû Saîd (ö. ?) < Mekhûl < Vâsile b. el-Eska‘ tarîkiyle aktarılan rivayette Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi: “Çocuklarınızı, delilerinizi, alım satımınızı, münakaşalarınızı, sesinizi yükseltmeyi, had cezalarınızın infazını, birbirinize kılıç çekmeyi mescidlerinizden uzak tutun. Kapılarının yakınında abdestlikler kurun. Cuma günleri mescidlerinizi güzel koku ile tütsüleyin.”²⁷

Taberânî’nin Vâsile b. el-Eska‘dan naklettiği rivayet ise şöyledir:

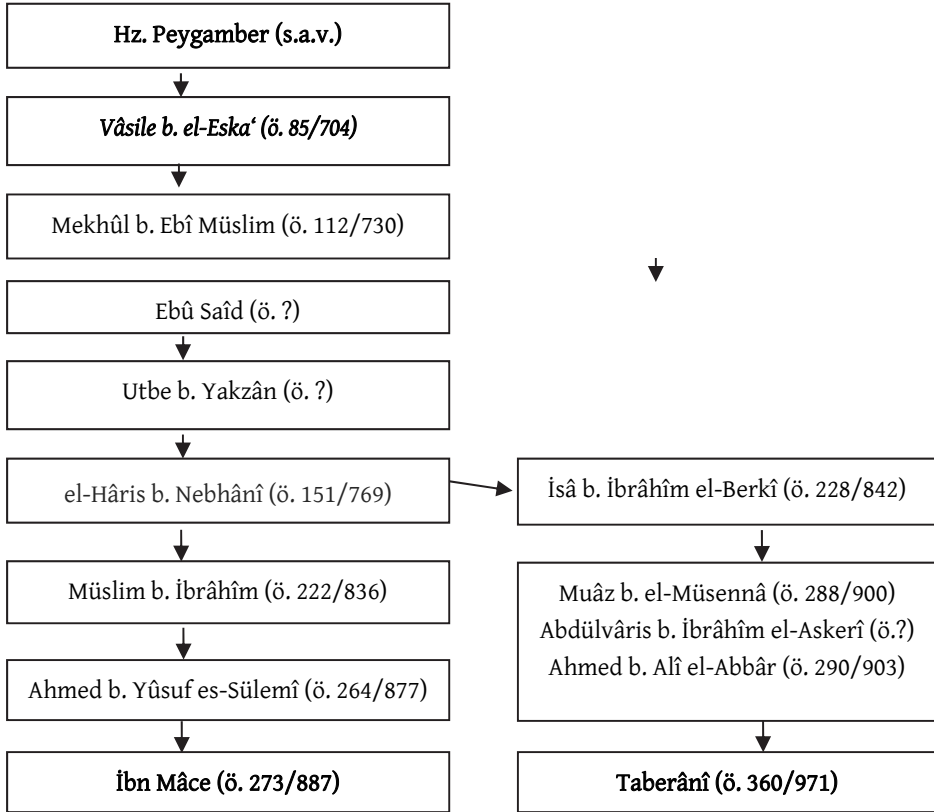
حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَعَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْعَسْكَرِيُّ، وَأَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ الْأَبَّارُ قَالُوا: ثنا عيسى بن إبراهيم البركي قال: ثنا الحارث بن نيهان قال: ثنا عتبة بن يقظان، عن أبي سعيد الشامي، عن مكحول، عن وائلة يعني ابن الأسقع قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «جَنَّبُوا الْمَسَاجِدَ صِبْيَانَكُمْ، وَمَجَانِينَكُمْ، وَشِرَاءَكُمْ وَبَيْعَكُمْ، وَخُصُومَاتِكُمْ، وَرَفَعَ أَصْوَاتِكُمْ، وَإِقَامَةَ خُودِكُمْ، وَسَلَّ أَسْيَافِكُمْ، وَجَمَرُوهَا فِي الْجُمُعِ، وَاتَّخَذُوا عَلَى أَبْوَابِهَا الْمَطَاهِرَ

Taberânî < Muâz b. el-Müsennâ (ö. 288/900), Abdülvâris b. İbrâhîm el-Askerî (ö. ?), Ahmed b. Alî el-Abbâr (ö. 290/903) (bu üçü dedi ki) < İsâ b. İbrâhîm el-Berkî < el-Hâris b. Nebhânî < Utbe b. Yakzân < Ebû Saîd eş-Şâmî < Mekhûl < Vâsile b. el-Eska‘ senediyle gelen rivayette Rasûlullâh (s.a.v.) şöyle dedi: “Çocuklarınızı, delilerinizi, alım satımınızı, münakaşalarınızı, sesinizi yükseltmeyi, had cezalarınızın infazını, birbirinize kılıç çekmeyi mescidlerden uzak tutun. Cuma günleri mescidlerinizi güzel koku ile tütsüleyin ve kapılarının yakınında abdestlikler

²⁷ İbn Mâce, *İbn Mâce*, “Mesâcid”, 5 (H. No: 750).

kurun.”²⁸

Her iki rivayetin sened şeması aşağıda şöyle gösterilebilir:

Şemada görüldüğü üzere Vâsile b. el-Eska', Mekhûl, Ebû Saîd, Utbe b. Yakzân ve el-Hâris b. Nebhânî müşterek râvîler olup el-Hâris'ten sonra sened iki kola ayrılmaktadır. el-Hâris'ten sonra rivayet Müslim b. İbrâhîm < Ahmed b. Yûsuf es-Sülemî tarîkini takip ederek İbn Mâce'nin *Sünen*'ine; İsâ b. İbrâhîm el-Berkî < Muâz b. el-Müsennâ, Abdülvâris b. İbrâhîm el-Askerî, Ahmed b. Alî el-Abbâr yoluyla da Taberânî'nin *Mu'cem*'ine kaydedilmiştir.

İbn Mâce'nin naklettiği rivayetin senedine baktığımızda daha önce Muâz b. Cebel'in rivayetinde açıklandığı gibi Mekhûl isimli râvinin

²⁸ Taberânî, *Mu'cemu'l-kebîr*, 22/57.

Vâsile b. el-Eska'dan hadis işittiği bildirilmişti. Dolayısıyla kendisiyle Vâsile b. el-Eska' arasında bir inkıtâ' olmadığı anlaşılmaktadır. Mekhûl'dan rivayeti alan Ebû Saîd'in asıl adının Abdî Rabbihî ve nisbesinin eş-Şâmî olduğu, Mekhûl'den hadis rivayet ettiği, kendisinden de Utbe b. Yakzân'ın rivayette bulunduğu kaynaklarda geçmektedir.²⁹ Dârekutnî ise söz konusu râvî hakkında “*mechûl*” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.³⁰

Rivayeti Ebû Saîd'ten alan Utbe b. Yakzân'ı Buhârî *Târîhu'l-kebir* adlı eserinde,³¹ İbn Hibbân (ö. 354/965) *Sikât*'ında zikretmişlerdir.³² Nesâî “sika değil” demiş,³³ İbn Hacer de hadis rivayetinde onu zayıf kabul etmiştir.³⁴ Öğrencileri arasında el-Hâris b. Nebhânî'nin ismi kaynaklarda zikredilmektedir.³⁵ Rivayeti Utbe'den alan el-Hâris b. Nebhânî hakkında Buhârî “*münkerü'l -hadis*”,³⁶ İclî (ö. 261/875) “*daîfu'l-hadis*”,³⁷ Ebû Hâtim ve Ebû Zür'a “*daîfu'l-hadis*”,³⁸ Nesâî “*metrûku'l-hadis*”³⁹ diyerek adı geçen râviyi cerh etmişlerdir. İbn Hibbân ise “rivayetiyle ihticâc edilmez” demiştir.⁴⁰ Rivayeti Hâris b. Nebhânî'den alan

²⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 33/357; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/429.

³⁰ Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *es-Sünen* (Beyrut: Dâru İhyâ'ü Turâsî'l-Arabî, 1413/1993), 2/57; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1753.

³¹ Buhârî, *Târîhu'l-kebir*, 6/526.

³² Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmedel-Büstî İbn Hibbân, *Kitabü's-sikât* (Dekken (Hindistan): Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973), 7/271.

³³ Zehebî, *el-Kâşif*, 1/697.

³⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/7.

³⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/326.

³⁶ Buhârî, *Târîhu'l-kebir*, 2/284.

³⁷ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî, *Târîhu's-sikât* (*Ma'rifetü's-sikât*) (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985), 1/279.

³⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/92.

³⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/289.

⁴⁰ Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Riyad: Dâru's-Samî', 1420), 1/265.

Müslim b. İbrâhim onun öğrencileri arasında zikredilmiş ve genel olarak münekkidlerce tevsik edilmiştir.⁴¹

İbn Mâce'den nakledilen rivayette isnad zincirinde bir inkıtâ' görülmemekle birlikte senedde cerh edilen râvîler bulunduğundan söz konusu rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

Taberânî'nin senedine bakıldığında rivayetin mahrecinin İbn Mâce'nin senediyle aynı olduğu, dolayısıyla daha önce geçtiği gibi el-Hâris b. Nebhânî ve Utbe b. Yakzân'ın cerh edilmiş râvîler kategorisinde değerlendirilmesi, Ebû Saîd'in *mechûl* râvî olarak kaydedildiği gerekçeyle söz konusu tarikin de zayıf kaldığı söylenebilir.

Konuyla ilgili bir başka tarîki de yine Taberânî ve Beyhakî tahrîc etmişlerdir. Söz konusu isnada Mekhûl'dan sonra Vâsile b. el-Eska'nın yanı sıra sahâbeden Ebü'd-Derdâ' ve Ebû Ümâme eklenerek rivayet aktarılmıştır. Taberânî'de geçen rivayet şöyledir:

حَدَّثَنَا عَبْدَانُ بْنُ أَحْمَدَ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ رَاهَوِيَةَ، ثنا أَبُو نُعَيْمٍ النَّخَعِيُّ، ثنا الْعَلَاءُ بْنُ كَثِيرٍ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، وَأَبِي أُمَامَةَ، وَوَائِلَةَ، قَالُوا: سَمِعْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «جَنَّبُوا مَسَاجِدَكُمْ صِبْيَانَكُمْ، وَمَجَانِينَكُمْ، وَخُصُومَاتِكُمْ، وَأَصْوَاتَكُمْ، وَسَلَّ سِيُوفِكُمْ، وَإِقَامَةَ حُدُودِكُمْ وَجَمْرُوهَا فِي سَبْعِ، وَاتَّخِذُوا عَلَى أَبْوَابِ مَسَاجِدِكُمُ الْمَطَاهِرَ

Taberânî < Abdân b. Ahmed (ö. 306/918) < Ahmed b. Mahled b. Râheveyh (ö. ?) < Ebû Nuaym en-Nehaî' (ö. 211/826) < el-Alâ b. Kesîr (ö. ?) < Mekhûl yoluyla gelen rivayette Ebü'd-Derdâ', Ebû Ümâme ve Vâsile b. el-Eska' şöyle demişlerdir: Resûlullâh'tan (s.a.v.) işittik şöyle buyuruyordu: “Çocuklarınızı, delilerinizi, münakaşalarınızı, sesinizi yükseltmeyi, birbirinize kılıç çekmeyi, had cezalarınızın infazını, mescidlerinizden uzak tutun. Kapılarının yakınında abdestlikler kurun ve mescidleri-

⁴¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/488-490.

nizi yedi günde bir güzel koku ile tütsüleyin.”⁴²

Görüldüğü üzere, Taberânî'nin rivayetinde Mekhûl, aynı senedle sadece Vâsile'den rivayet etmemekte aynı zamanda Ebû'd-Derdâ', Ebû Ümâme'den de nakletmektedir. Ayrıca İbn Mâce'deki **وَجَمَّرُوهَا فِي الْجَمْعِ** ifadesi Taberânî'de **وَجَمَّرُوهَا فِي سَبْعِ** şeklinde nakledilmekte bu da “yedi günde bir” anlamını vermektedir.⁴³

Beyhakî, söz konusu rivayeti, medâru's-senedi⁴⁴ ve mahreci⁴⁵ aynı olmak üzere benzer lafızlarla *Sünen*'inde tahrîc etmiş, sadece “yedi günde bir tütsüleyin (**وَجَمَّرُوهَا فِي سَبْعِ**)” ifadesini “cuma günleri tütsüleyin (**وَأَجْمَرُوهَا فِي الْجَمْعِ**)” şeklinde nakletmiştir.⁴⁶

Taberânî'nin **وَجَمَّرُوهَا فِي سَبْعِ** ifadesinin bir râvî tasarrufundan kaynaklandığı söylenebilir. Zira hicri ilk kaynaklardaki diğer varyantlarda ifade **وَأَجْمَرُوهَا فِي الْجَمْعِ** şeklinde geçmektedir. Ayrıca Beyhakî de söz konusu ifadeyi **وَأَجْمَرُوهَا فِي الْجَمْعِ** şeklinde nakletmiştir.

Taberânî'nin rivayet zincirinde yer alan râvîleri cerh-ta'dîl açısından incelediğimizde el-A'la b. Kesîr ile ilgili Ebû Hâtim, Ebû Zür'a, Buhârî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel gibi münekkid âlimler tarafından “*daîfu'l-hadis*”, “*münkerü'l-hadis*” denilerek hadis rivayetinde zayıf görülmüş⁴⁷

⁴² Taberânî, *Mu'cemu'l-kebîr*, 8/132 (No: 7601).

⁴³ Bazı kaynaklar **وَأَجْمَرُوهَا فِي سَبْعِ** ifadesini **فِي كُلِّ سَبْعَةِ أَيَّامٍ** şeklinde nakletmişlerdir. [bk. Nû'man b. Muhammed, *De'â'imü'l-İslâm*, thk. Âsaf Ali Asgar Feyzî (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1383/1963), 1/149; Abbas Ali Ferahtî, “el-Mescid”, 23 Ağustos 2007, 13.]

⁴⁴ Sayısı ne kadar fazla olursa olsun senedlerin kendisinde birleştiği ortak râvîye *medâru's-sened* denilir. [Bk. Muhammed Mu'cîr el-Hatîb, *Muhataras Hadis Tahrîc Usulü*, ed. Halil İbrahim Kutlay, çev. Enes Özdemir (İstanbul: Ravza, 2018), 11.]

⁴⁵ Mahrecü'l-hadis; ıstılahta senedin aslı demek olup medâru'l-isnâddan (ortak râvîden) sahâbeye kadar olan râvîler silsilesidir. (Hatîb, *Hadis Tahrîc Usulü*, 12.)

⁴⁶ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ' (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1994), 10/177 (H. No: 20268).

⁴⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22/535; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, 8/191.

ve ismi *Duafâ* kitaplarında zikredilmiştir.⁴⁸ Zehebî, râvinin zayıf sayıldığına dair icmâ' hâsıl olduğunu belirtmiştir.⁴⁹ Rivayeti el-A'la b. Kesîr'den alan Ebû Nuaym en-Nehaî hakkında Ebû Hâtim "la be'se bih" yani hadisi yazılır derken; Yahyâ b. Maîn, Kûfe'de iki yalancıdan biri olduğunu söylemiştir.⁵⁰ İbn Adî (ö. 365/976), onu *Duafâ*'sında zikretmiş,⁵¹ Ebû Dâvûd (ö. 275/889) ve Nesâî ise onu zayıf görmüşlerdir.⁵² Verilen bu bilgiler muvacehesinde Taberânî'nin isnad zincirinde iki râvinin cerh edilmiş olmasından ötürü senedinin zayıf olduğu söylenebilir. Beyhakî'nin tahrîcinde hadisin mahreci Taberânî ile aynı olup zincirde el-A'la b. Kesîr ve Ebû Nuaym en-Nehaî bulunduğuundan onun da isnadının zayıf kaldığı görülmektedir.

Bazı kaynaklar konumuzla ilgili rivayeti, Ebû Bekr Bezzâr'ın (ö. 292/905) Abdullah b. Mes'ud'dan (ö. 32/652-53) *Müsned* adlı eserinde tahrîc ettiğini belirtmişlerdir. Ancak, Bezzâr'ın *Müsned*'ini taradığımızda söz konusu rivayeti tespit edemedik. Söz konusu rivayetin Bezzâr'ın başka bir eserinde olabileceği de söylenmiştir.⁵³ Çocukların mescitlerden uzak tutulması ile ilgili rivayet Mekhûl b. Ebî Müslim⁵⁴ ve Ebû

⁴⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebir*, thk. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404/1984), 3/347; İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn*, 2/173; Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Alî Muhammed Muavvad (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 6/375.

⁴⁹ Zehebî, *Dîvânü'd-du'afâ'*, 280.

⁵⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/298.

⁵¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/510.

⁵² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17/467.

⁵³ Ebû'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî İbn Seyyidünnâs, *en-Nefhu's-şezî şerhu Süneni't-Tirmizî*, thk. Ebû Câbir el-Ensârî, Abdülaziz Ebû Rihle (Riyad: Dâru's-Samî', 1428/2007), 4/273.

⁵⁴ Abdürrezzâk, *Musannef*, 1/442 (H. No: 1728); Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Absî el-Kûfî İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef fi'l-eḥâdîs ve'l-âşâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Beyrut: Dâru't-Tâc, 1409/1989), 5/527 (H. No: 28653). İbn Ebî Şeybe rivayetinde "mescidlerinizi had cezalarınızın infazından uzak tutun" şeklinde vermiş, çocuk, mecnun gibi diğer hususları zikretmemiştir.

Âmir Sâlih b. Rüstem'den mürsel olarak da aktarılmıştır.⁵⁵ Ayrıca, Münzirî (ö. 656/1258) söz konusu rivayetleri “ruviye (روى)” şeklinde temrîz sığası ile *Terğîb ve 't-terhîb*'inde zikretmiştir.⁵⁶

Sonuç olarak, konuyla ilgili nakledilen rivayetlerde gerek isnad zincirinde cerhe uğrayan râvîlerin olması gerekse senedlerin *medârî* (ortak râvî) olan Mekhûl b. Ebî Müslim'in rivayetlerinde irsal ve tedlîse başvurduğunun kaydedilmesi gibi illetlerle rivayetlerin sened açısından zayıf kaldığı anlaşılmaktadır.

2. Rivayetin Muhteva Tenkidi

İslam kaynaklarında bulûğ çağına gelmemiş kimseler için genel olarak “tıfl, sabî, veled, ğulâm, saĝîr” gibi kavramlar kullanılmıştır. Bunun yanında gerek fıkıh kitaplarında gerekse çocuk eğitimi ile ilgili bazı kaynaklarda, bu dönemin kendi içinde gelişim aşamaları dikkate alınarak her aşamadaki çocuk için değişik kelimeler de kullanılmıştır.⁵⁷ Konumuzla alakalı olarak rivayetlerde geçen *sıbyân* sözcüğü, Arap dilinde *sabî* sözcüğünün çoĝulu olup doğum ile sütten kesilme yaşı arasındaki küçük çocuĝa verilen isimdir.⁵⁸ İslâm hukukunda doğumla başlayıp bulûğ çağına kadar devam eden döneme “çocukluk”, bu dönemi yaşayan

⁵⁵ Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere*, thk. Fehîm Muhammed Şeltût (Cidde: y.y., 1399), 1/36. İbn Şebbe'nin (ö. 262/876) rivayeti “Bu mescidimize (Mescid-i Nebevî) çocukları ve delileri yaklaştırmayın (لَا تُقْرَبُوا مَسْجِدَنَا هَذَا صِبْيَانَكُمْ وَلَا مَجَانِينَكُمْ)” şeklindedir.

⁵⁶ Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî el-Münzirî, *et-Terğîb ve 't-terhîb*, thk. Muhammed Bayûmî (Kudüs: Mektebetü'l-İmân, ts.), 1/149. Münzirî mukaddimesinde mevzu' ve çok zayıf rivayetler için “ruviye (روى)” sigâsını kullandığını ifade etmektedir. (bk. Münzirî, *Terğîb ve 't-terhîb*, 1/8.)

⁵⁷ Hayati Hökekleli, “Çocuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1993), 8/355.

⁵⁸ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1410/1990), 14/450; Mustafâ İbrâhîm vd., *el-Mu'cemu'l-vasît* (İstanbul: Çaĝrı Yayınları, 1986), 507; Mevlût Sarı, *Arapça-Türkçe Lûgat* (İstanbul: İpek, 1984), 856.

kimseye de “çocuk” denir. Çocukluk dönemi ayrıca, “gayr-ı mümeyyiz” ve “mümeyyiz” diye iki döneme ayrılmakta, her iki dönemdeki çocuk farklı dinî-hukukî hükümlere tâbi olmaktadır.⁵⁹

Hadis kaynaklarına baktığımızda *sıbyân* sözcüğünün genellikle oyun ve temyiz çağındaki çocuklar için kullanıldığı görülmektedir. Bazı hadis müellifleri eserlerinde “çocukların cevizle oynaması (بَابُ لَعِبِ الصَّبِيَّانِ) (بِالْحُجُزِ)” şeklinde özel bâblar açmışlardır.⁶⁰ Bu rivayetlerde *sıbyân* kelimesi ile oyun çağındaki çocukların kastedildiği anlaşılmaktadır.

Bazı hadis kaynaklarında “Çocukların şahitliği ile hüküm verme (بَابُ بَابُ: فِي التَّسْلِيمِ) “Çocuklara selam verme (بَابُ: فِي التَّسْلِيمِ)”⁶¹ “Çocukların abdest alması, temizlenme ve gusül etmenin kendilerine ne zaman vâcib olacağı, cemaat namazı ile bayram ve cenaze namazlarında hazır olup saflara katılmaları babı (بَابُ وَضُوءِ الصَّبِيَّانِ وَمَتَى يَجِبُ عَلَيْهِمُ الْغُسْلُ وَالطُّهُورُ وَحُضُورِهِمْ) (بَابُ خُرُوجِ الصَّبِيَّانِ إِلَى الْمُصَلَّى)”⁶² “Çocukların namaz kılacakları yere çıkılmaları babı (بَابُ حَجِّ الصَّبِيَّانِ)”⁶³ gibi *sıbyân* sözcüğünün geçtiği özel bablar açmış ve söz konusu bablarda belli bir yaşa ulaşmış çocuklar kastedilmiştir. “Çocukların hacca gitmesi” babında Sâib b. Yezîd’in (ö. 91/713), naklettiği

⁵⁹ Mehmet Âkif Aydın, “Çocuk-Fıkıh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1993), 8/361.

⁶⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 14/376; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâm, 1409/1989), 440.

⁶¹ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, *el-Muvaţta'*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1426/2005), “Akdiye”, 9.

⁶² Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân ed-Dârimî, *Sünen*, thk. Abdülganî Mestû (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1431/2010), “İsti'zan”, 8; *Buhârî*, “İsti'zan”, 15; *Müslim*, “Selam”, 2168 (Bab No: 5); *İbn Mâce*, “Edeb”, 15; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünen* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1437/2016), “İsti'zan”, 8.

⁶³ *Buhârî*, “Ezan”, 161; “Kitâbu'l-İ'deyn”, 16; “Cezâû's-sayd”, 25.

rivayette yedi yaşındayken Peygamber (s.a.v.) ile beraber kendisine hac yaptırdığını belirtmiştir.⁶⁴ Bunların yanında çocukların namaza alıştırılması ile ilgili rivayetin bir varyantında *إِذَا بَلَغَ سَبْعَ سِنِينَ* “Yedi yaşında çocuğa namazı telkin edin” denilerek rivayette *sabî* sözcüğü kullanılmış ve sınır olarak da yedi yaşa işaret edilmiştir.⁶⁵ Dolayısıyla hadis kaynaklarında rivayetlere bütünsel açıdan bakıldığında *sib-yân* ya da *sabî* sözcüğü ile genel olarak temyiz yaşına ulaşmış çocukların kastedildiği söylenebilir.⁶⁶

Rivayetlerde geçen *جَنَّبُوا* sözcüğü *c-n-b* (جَنَّبَ) fiilinden türemekte ve “uzak, uzaklaştırmak” manalarında kullanılmaktadır. İsim olarak *el-cenb* ya da *el-cânib* (الجنب الجانب) şeklinde kullanıldığında “yan, taraf” manalarını vermektedir.⁶⁷ Dolayısıyla rivayetlerimizdeki *جَنَّبُوا مَسَاجِدَكُمْ صِبْيَانَكُمْ* ifadesini “Çocukları mescidlerden uzaklaştırın” şeklinde anlamak mümkündür.

Araştırmamızla ilgili rivayetleri sened açısından zayıf kaldığı gibi muhteva olarak da Hz. Peygamber’in (s.a.v.) diğer bazı uygulamaları ışığında tahlil edildiğinde metinlerinin de illetli olduğu görülmektedir. Öncelikle Kur’an-ı Kerim’de “Kendinizi ve ailenizi yakıtı insan ve taşlar olan cehennem ateşinden koruyun”⁶⁸ buyurulmuş, çocukların eğitimi ve

⁶⁴ Buhârî, "Cezâu's-sayd", 25 (H. No: 1858).

⁶⁵ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Sünen* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1437/2016), “Salât”, 26 (H. No: 494); Beyhakî, *Sünenü'l-kübrâ*, 2/22 (H. No: 2253).

⁶⁶ Bu konu için ayrıca şu kaynaklara da bakılabilir: (bk. *İbn Mâce*, “Menâsik”, 68; *Ebû Dâvûd*, “Salât”, 97; Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Sünen*, thk. Ahmed Şemsuddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1440/2019), “Cenaiz”, 58.

⁶⁷ İbrâhîm vd., *el-Mu'cemu'l-vasît*, 138; Sarı, *Arapça-Türkçe Lûgat*, 244.

⁶⁸ Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, çev. Mustafa Çağrırcı vd. (Ankara: DİB, 2017), et-Tahrîm 66/6.

yetiştirilmesi konusunda bazı telkinlerde bulunulmuş⁶⁹ ve çocukların hayırlı bir evlat olması için dua etmemiz talep edilmiştir.⁷⁰

Hz. Peygamber (s.a.v.) de “*Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüğünüzden sorumlusunuz*”⁷¹ buyurarak ebeveynlere sorumluluk yüklemiş, çocukların yedi yaşından itibaren namaza alıştırtılmasını tavsiye etmiştir.⁷² Asr-ı Saadet döneminde çocuklar cemaatin arasına karışmış, vakit namazlarında birçok çocuk saflarda yerini almıştır. Cemaatle namaz kılarlarken safların tertibi ile ilgili ön safta erkeklerin, onların arkasında çocukların, daha sonra kadınların düzen tuttuğu bildirilmiştir.⁷³ Peygamber (s.a.v.) mescidde namaz kıldırırken torunlarını omuzuna aldığı, secdeye giderken yere bıraktığı, kalkarken tekrar omuzuna aldığına dair hadisler mevcuttur.⁷⁴ Yine bir Cuma gününde hutbe okurken torunları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin’i yanına aldığı nakledilmektedir.⁷⁵ Keza Allah Rasûlü (s.a.v.) mescidde namaz kıldırırken ağlayan çocuk sesi duyduğunda annelerin sıkıntıya düşmemesi için namazını kısalttığı nakledilmektedir.⁷⁶ Sonuç olarak, bütün bu bilgiler Peygamber döneminde çocukların mescidlerde yer aldığını kanıtlamaktadır.

⁶⁹ el-Enfâl 8/28; et-Tegâbün 64/15.

⁷⁰ el-Bakara 2/128; Âl-i İmrân 3/38; İbrâhîm 14/40; el-Furkân 25/74.

⁷¹ *Buhârî*, “Nikâh”, 91; *Ahkâm* 1; *Müslim*, “İmâre”, 1829; *Ebü Dâvûd*, “Harac, Fey, İmâre”, 1.

⁷² *Dârimî*, “Salât”, 141 (H. No: 1403); *Ebü Dâvûd*, “Salât”, 26 (H. No: 494); *Tirmizî*, “Salât”, 182 (H. No: 407).

⁷³ *Müslim*, “Salât”, 432; *Ebü Dâvûd*, “Salât”, 96, 97; *Tirmizî*, “Salât”, 54; *Taberânî*, *Mu’cemu’l-kebir*, 3/291 (H. No: 3436).

⁷⁴ *Buhârî*, “Salât”, 106 (H. No: 516); “Edeb”, 18 (H. No: 5996); *Müslim*, “Mesâcid”, 543; *İbn Mâce*, “Edeb”, 3; *Ebü Dâvûd*, “Salât”, 168 (H. No: 917); *Nesâî*, “Mesâcid”, 19 (H. No: 408).

⁷⁵ *Buhârî*, “Menâkıb”, 22 (H. No: 3746); *Ebü Dâvûd*, “Salât”, 233 (H. No: 1109); *Tirmizî*, “Menâkıb”, 30; *Nesâî*, “Cuma”, 30 (H. No: 1410).

⁷⁶ *Buhârî*, “Ezan”, 65; *Müslim*, “Salât”, 470; *Ebü Dâvûd*, “Salât”, 166; *Nesâî*, “İmâmet”, 35.

Peygamber zamanında olsun sahâbe ve tâbiî döneminde olsun medreseler gibi ayrı eğitim-öğretim yerleri henüz teşekkül etmediği için çocukların eğitimi camilerde verilmiş ve bunda bir beis görülmemiştir.⁷⁷ Daha sonraki dönemlerde de özellikle Selçuklu ve Osmanlı zamanında *sıbyân* mektebi olmayan yerlerde çocukların eğitiminin mescidlerde verildiği ve bunda bir sakınca görülmediği kaynaklarda kaydedilmektedir.⁷⁸ Netice itibariyle çalışmamıza konu olan rivayetler, gerek Rasûlullâh'ın uygulamaları (s.a.v.) gerekse tarihi gerçeklerle uyumaktadır.

Çalışmamızla ilgili rivayetleri fakihler daha çok mescidlerde yargılama yapılıp yapılamayacağı, had cezasının uygulanıp uygulanmayacağı, alışverişin caiz olup olmayacağı, mescidlerde sesin yükseltilip yükseltilmeyeceği gibi hususlar bağlamında bağlayıcı bulmuş ve amel etmişlerdir.⁷⁹ Çocukların mescidden uzaklaştırılması konusunda Kurtubî (ö. 671/1273) gibi bazı âlimler mescidlerin necasetten korunamayacağı, eğitimin ücretli olması durumunda alım-satım konusuna benzetilerek mescidlerde pazarlığa sebep olabileceği endişesiyle çocukların mescide girmelerini uygun görmemişlerdir.⁸⁰

⁷⁷ Muhammed b. Ali b. Âdem el-İtyûbî el-Vellevî, *el-Bahru'l-Muhît Şerhu Sahîh-i Muslim* (b.y.: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1426), 12/512.

⁷⁸ Bk. Ahmet Akın, “Tarihi Süreç İçinde Cami ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme”, *Hittit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/29 (2016), 201; Ahmet Önkâl - Nebi Bozkurt, “Cami”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1993).

⁷⁹ Detaylı bilgi için bk. Vehbe b. Mustafa Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edillatuhu* (Dimaşk: Dâru'l-Fıkr, 1422/2022), 3/1765, 7/5392; “Culûs, Mescid”, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye* (Kuveyt: Kuveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı, 1404-1427); *Mevsûatu'l-Fıkhu'l-İslâm* (Mısır: Vezâratu 'Umumi'l-Evķâf ve'-Şu'ûni'l-İslâmiyye, ts.), 20/202.

⁸⁰ Zerkeşî, *İ'lâmü's-sâcid*, 231; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin er-Remlî, *Şerhu Süneni Ebi Dâvûd* (Mısır: Dâru'l-Fellâh, 1437/2016), 3/313; Ebü Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî eş-Şevkânî, *Neylû'l-evķâr şerhu Mün-teķa'l-ahbâr*, thk. Usameddîn ed-Dabâbitî (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1413/1993),

Şâfiî mezhebinde, mümeyyiz olmayan çocukların, mecnûnların mes-cidi kirletmelerinden, mescide zarar vermelerinden emin olunamaması durumunda çocukların mescide girmelerine cevaz verilmemiştir. Ancak böyle bir endişe yoksa çocukların mescide girmelerini mekruh görmüşlerdir.⁸¹ Ayrıca Şafii mezhebinde, konumuzla ilgili rivayetlere dayanılarak mescidlerin mahkeme salonu olarak kullanılması uygun görülmemiştir. Zira mahkeme salonlarında münakaşa ve tartışmaların eksik olmayıp orada seslerin yüksele(bile)ceği, temiz olmayanların da bulunabileceği ifade edilmiştir.⁸²

Hanefî mezhebinde mescidin necis edilmesi haram sayılmış, delil olarak öne sürülen rivayetlerden biri de çalışmamızın konusu olan rivayetler olmuştur.⁸³ Hanefî fihhında, konumuzla ilgili rivayetler bağlayıcı bulunmuş, bu rivayetlere dayanarak mescidin necis olması kuvvetle muhtemel ise çocukların camiye girmeleri tahrîmen mekruh, böyle bir ihtimal yoksa tenzîhen mekruh sayılmıştır.⁸⁴ Aynı şekilde, had cezalarının

2/182. Söz konusu durum öğreticilerin ücretlerini halk, dernek vb. gibi kişi ve kuruluşlar tarafından ödendiği zamanlarda mümkün olmaktadır. Günümüzde öğreticilerin ücreti devlet tarafından karşılandığından böyle bir durumun ortaya çıkmasının imkânsız olduğu kanaatindeyiz.

⁸¹ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma 'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc* (b.y.: Mektebetü'l-Endülüsî, ts.), 1/487; Ebû Yahyâ Zeynüddîn b. Muhammed es-Süneykî Zekerîyyâ el-Ensârî, *Esne'l-me'tâlib şerhu Ravzi't-tâlib*, thk. Muhammed Zuhri el-Gumrâvî (b.y.: Matbaatü'l-Meymenîyye, 1313), 1/186.

⁸² Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebî'l-Hayr el-Yemânî el-İmrânî, *el-Beyân fî mezhebi'l-İmami's-Şafii*, thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1421/2000), 13/39; Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed el-Kazvîni er-Râfîi, *el-Azîz Şerhu'l-Vecîz (eş-Şerhu'l-kebîr)*, thk. Ali Muhammed Muavvaz, Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997), 12460.

⁸³ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 9/83; Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, thk. Eymen Sâlih Şa'ban (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/2000), 3/231.

⁸⁴ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşki İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed

mescidlerde uygulanması mescidlerin kirlenmesine, orada sesin yükselmesine sebebiyet vereceği için bu durumlar söz konusu rivayetler ışığında mekruh sayılmıştır.⁸⁵ Yine itikâfta olmayanın mescidde alım-satım yapmasını, mu‘tekif olsa dahi alım-satım işine konu olan eşyayı mescide sokması kerih görülmüştür.⁸⁶ Mâlikîlere göre de mescide necaset sokulmasına, gürültü çıkmasına sebep olacaksa çocukların mescidde alınması haram, yoksa mekruhtur.⁸⁷ Hanbelîler, ilim öğrenme, namaza alıştırma gibi herhangi bir maslahat olmadan çocukların mescide girmeleri uygun görülmemiştir.⁸⁸ Evzâî (ö. 157/774), çocukların mescidlerde oynamasını kerih görmüş ve onun “İnsanların dinleri konusunda kötü kabul ettikleri ilk şey, çocukların mescidlerde oynamasıdır” dediği nakledilmiştir.⁸⁹

Anlaşıldığı üzere bazı fakihler çalışmamızla ilgili rivayetleri bağlayıcı bularak bazı hükümler vermişlerdir. Fakihlerin görüşleri ihtilafli olmakla beraber genel olarak mescidlerin temizliğinden emin olduğu takdirde sıbyânların mescide girmelerinde bir sakınca görülmemiştir. Nitekim bazı fıkıh kitaplarında çocukların birinci safı işgal etmeleri halinde onları

Muavvaz (Riyad: Dâru Âlimu'l-Kutub, 1423/2003), 2/429.

⁸⁵ Serahsî, *Mabsût*, 9/101, 16/107.

⁸⁶ Serahsî, *Mabsût*, 3/122; Aynî, *el-Binâye*, 4/131.

⁸⁷ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs el-Mısrî el-Karâfî, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Haccî vd. (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâm, 1415/1994), 6/188, 13/345; Ebü Abdillâh Muhammed el-Haraşî, *Şerhu'l Haraşî 'alâ Muhtaşarı Halîl* (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1317/1899), 7/72.

⁸⁸ Abdurrahmân b. Muhammed el-Hanbelî en-Necdî İbn Kâsım el-'Asimî, *er-Ravdu'l Murbi 'Şerhu Zâdîl Mustakni'* (b.y.:, 1397), 1/281; Ebü Bekr b. Zeyd el-Hanbelî Cerrâî, *Tuhfetu'r-râki' ve's-sâcid bi ahkâmi'l-Mesâcid* (Kuveyt: Vezâretu'l-'Evkâfi'l-Kuveytiyye, 1425), 340.

⁸⁹ Ebü Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Bağdâdî İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Ukûbât*, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1416/1996), 60.

yerinden kaldırmak uygun görülmemiş,⁹⁰ bu da sıbyânların mescide girebileceği görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Sonuç

Çocukların mescidlerden uzaklaştırılması ile ilgili rivayetlerin tahlili konulu çalışmamızda rivayetlerin Muâz b. Cebel, Ebû Hüreyre, Ebü'd-Derdâ', Vâsile b. Eska', Ebû Ümâme (ö. 86/705) (r. anhum) gibi sahâbeden merfû' olarak nakledildiği, bununla beraber rivayetler arasında mürsel rivayetlerin de bulunduğu tespit edilmiştir. Rivayetler ilk dönem kaynaklarından Abdürrezzâk es-San'ânî'nin *Musannef*'inde, İbn Mâce'nin *Sünen*'inde, Taberânî'nin *Mu'cem*'inde ve Beyhakî'nin *Sünenü'l-kübrâ*'sında tahrîc edilmiştir.

Rivayetler sened tenkidine tabi tutulduğunda bütün rivayetlerin isnad zincirinde “*münkerü'l -hadis*”, “*daîfu'l-hadis*”, “*metrûku'l-hadis*” ve “*mechûl*” şeklinde cerh edilmiş râvîler bulunduğu anlaşılmıştır. Ayrıca rivayetlerin medarı (ortak) sayılan râvînin irsal ve tedlîs yaptığı saptanmış, dolayısıyla bütün rivayetlerin isnadında bir *inkitâ* olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda rivayetlerin sened açısından zayıf olduğu kanaati hâsıl olmuştur.

Rivayetler metin tenkidi açısından değerlendirildiğinde Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanındaki birçok uygulama ile çeliştiği ve sahîh rivayetlere aykırılık teşkil ettiği görülmüştür. Dolayısıyla rivayetlerin metin bakımından de problemlili olduğu kanısı oluşmuştur. Öte yandan bir kısım fıkıhçıların söz konusu rivayetleri bağlayıcı bulduğu ve buna göre hüküm verdiği saptanmıştır.

⁹⁰ Abdullah b. Abdurrahmân Ba Fadl Hadramî, *el-Mukaddimetü'l Hadramiyye*, thk. Mâcîd el-Ĥamevî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988), 93; Muhammed b. Sâlih b. el-Useymin, *Mecmû'u fetâvâ* (b.y.: Dârul-Vatan, 1413), 13/26.

Netice itibariyle, konumuzla ilgili rivayetlerin hem sened hem metin açısından zayıf kaldığı ve hüccete elverişli olmadığı kanaatine ulaşılmıştır. Bahse konu olan çalışmamızın psiko-sosyal boyutu da söz konusudur. Ancak makalenin başlığı bu konuya girmemize engel teşkil etmekle beraber bu hususun psikolog ve sosyologlar tarafından işlenmesi daha makul görüldüğünden çalışmada bu duruma değinilmemiştir.

Yazar Katkı Oranı Beyanı/Author Contribution Statement

Makaledeki Yazar Katkılarının Yüzde ile Gösterilmesi (Showing Author Contributions in the Article as Percent)	Sorumlu Yazar (Responsible Author)	Katkı Sunan Yazar (Contributer Author)
Çalışmanın Tasarlanması Conceiving the Study	%50	%50
Veri Toplanması Data Collection	%50	%50
Veri Analizi Data Analysis	%50	%50
Makalenin Yazımı Writingup	%50	%50
Makale Gönderimi ve Revizyonu Submission and Revision	%50	%50

Kaynakça | References

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm b. Nâfi‘ es-San‘ânî el-Himyerî. *el-Musannef*. thk. Habîbürrahman el-A‘zamî. 12 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, 2. Basım, 1403/1983.
- Akın, Ahmet. “Tarihi Süreç İçinde Cami ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/29 (2016), 177-209.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Çocuk-Fıkıh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/361-363. İstanbul: TDV, 1993.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-. *el-Binâye fi şerhi’l-Hidâye*. thk. Eymen Sâlih Şa‘ban. 13 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1420/2000.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *es-Sünenü’l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ’. 11 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1414/1994.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî el-. *el-Câmi‘u’s-şâhih*. thk. Muhammed Tâmir, Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Dâru’l-Hadis, 1432/2011.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî el-. *el-Edebü’l-müfred*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâm, 1409/1989.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî el-. *et-Târîhu’l-kebîr*. 8 Cilt. Dekken (Hindistan): Dâiratü’l-Maârifî’l-Osmâniyye, ts.
- Cerrâî, Ebû Bekr b. Zeyd el-Hanbelî. *Tuhfetu’r-râki‘ ve’s-sâcid bi ahkâmi’l-Mesâcid*. Kuveyt: Vezâretü’l-Evķâfî’l-Kuveytiyye, 1425.
- Çelik, Rahime - Evcimik, Sare. “Okul-Cami Buluşması Projesi Üzerine Nitel Bir Araştırma”. *Diyanet İlmi Dergi* 57/1 (15 Mart 2021), 457-486.
- Dârekutnî, Ebû’l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *es-Sünen*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ‘ü Turâsi’l-Arabî, 1413/1993.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân ed-. *Sünen*. thk. Abdülganî Mestû. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü’l-Asriyye, 1431/2010.
- Daryal, Ali Murad. “Okul-Cami”. *İslam Medeniyeti Dergisi* 2/19 (26 Nisan 1969), 18-19.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1437/2016.
- Fayda, Mustafa vd. *İslam Tarihi*. ed. Eyüp Baş. Ankara: Grafik, 2018.
- Ferahtî, Abbas Ali. “el-Mescid”, 23 Ağustos 2007. <https://alwelayah.net/post/pdf/34603>

- Görmez, Mehmet vd. “Cami Çocuk Buluşması”. *Diyanet Aylık Dergisi* 250 (Ekim 2011).
- Hadramî, Abdullah b. Abdurrahmân Ba Fadl. *el-Mukaddimetü'l Hadramiyye*. thk. Mâcid el-Ḥamevî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Müesseselerine Giriş*. çev. İhsan Süreyya Sırma. İstanbul: Beyan, 2016.
- Haraşî, Ebû Abdillâh Muhammed el-. *Şerhu'l Haraşî 'alâ Muhtaşarı Halîl*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1317/1899.
- Hatîb, Muhammed Mucîr el-. *Muhtasar Hadis Tahrîc Usulü*. ed. Halil İbrahim Kutlay. çev. Enes Özdemir. İstanbul: Ravza, 2018.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nüreddîn. *Mecmeu'z-zevâid Tercümesi*. çev. Adem Yerinde. 20 Cilt. İstanbul: Ocak, 2. Basım, 2015.
- Hökelekli, Hayati. “Çocuk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/355-359. İstanbul: TDV, 1993.
- Hudayrî, İbrâhim b. Sâlih el-. *Ahkâmu'l-mesâcid fi'ş-şeriat'i-İslâm*. 2 Cilt. Riyad: Dâru'l-Fadîle, 2. Basım, 1421/2001.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvaz. 12 Cilt. Riyad: Dâru Âlimu'l-Kutub, 1423/2003.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Alî Muhammed Muavvad. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*. thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1371/1952.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Absî el-Kûfî. *el-Muşannef fî'l-eḥâdis ve'l-âsâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Beyrut: Dâru't-Tâc, 1409/1989.
- İbn Ebû'd-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Bağdâdî. *el-Ukûbât*. thk. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1416/1996.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *el-Meṭâlibü'l-âliye bi-zevâ'idi'l-mesânîdi's-semâniye*. çev. Adem Yerinde - Hüseyin Kaya. 4 Cilt. İstanbul: Ocak, 2. Basım, 2010.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Takrîbü't-Tehzîb*. thk. Halîl Me'mun. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2. Basım, 1417/1997.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muham-

- med. *Tehzîbü't-tehzîb*. 13 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbü'l-İslâmiyye, 1414/1994.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî. *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddişîn ve'd-đu'afâ' ve'l-metrûkîn*. thk. Hamdî Abdül-mecîd es-Selefi. 2 Cilt. Riyad: Dâru's-Samî', 1420.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî. *Kitabü's-sikât*. 9 Cilt. Dekken (Hindistan): Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973.
- İbn Kâsım el-'Asimî, Abdurrahmân b. Muhammed el-Hanbelî en-Necdî. *er-Ravdu'l Murbi' Şerhu Zâdil Mustakni'*. 7 Cilt. b.y., 1397.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn el-Kaysî ed-Dımaşkî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1410/1990.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1410/1990.
- İbn Seyyidünnâs, Ebû'l-Feth Fethüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî. *en-Nefhu's-şezî şerhu Süneni't-Tirmizî*. thk. Ebû Câbir el-Ensârî, Abdülaziz Ebû Rihle. 4 Cilt. Riyad: Dâru's-Samî', 1428/2007.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî. *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere*. thk. Fehîm Muhammed Şeltût. 4 Cilt. Cidde: y.y., 1399.
- İbrâhîm, Mustafâ vd. *el-Mu'cemu'l-vasît*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986.
- İclî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-. *Târîhu's-sikât (Ma'rifetü's-sikât)*. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985.
- İmrânî, Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebî'l-Hayr el-Yemânî el-. *el-Beyân fi mezhebi'l-İmami's-Şafii*. thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî. 13 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1421/2000.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs el-Mısırî el-. *ez-Zahîre*. thk. Muhammed Haccî vd. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbî'l-İslâm, 1415/1994.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir. çev. Mustafa Çağrı vd. 5 Cilt. Ankara: DİB, 6. Basım, 2017.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh. *el-Muvaţta'*. thk. Muhammed Fuâd Abdül-bâkî. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1426/2005.
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân. *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1403/1983.

- Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî el-. *et-Tergîb ve't-terhîb*. thk. Muhammed Bayûmî. 4 Cilt. Kudüs: Mektebetü'l-îmân, ts.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi 'u's-şahîh*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1430/2010.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-. *Sünen*. thk. Ahmed Şemsuddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 6. Basım, 1440/2019.
- Nû'man b. Muhammed. *De 'â'imü'l-İslâm*. thk. Âsaf Ali Asgar Feyzî. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1383/1963.
- Önkâl, Ahmet - Bozkurt, Nebî. "Cami". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7/46-56. İstanbul: TDV, 1993. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cami#1-dini-ve-sosyokulturel-tarihi>
- Râfîû, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed el-Kazvîni er-. *el-Azîz Şerhu'l-Vecîz (eş-Şerhu'l-kebîr)*. thk. Ali Muhammed Muavvaz, Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997.
- Remlî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin er-. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. 20 Cilt. Mısır: Dâru'l-Fellâh, 1437/2016.
- Saniyân, Süleymân b. Sâlih es-. *el-Ehâdisü'l-Vâridatü fi'l-Büyu'*. 2 Cilt. Medine: İmâretü'l Bahsi'l-İlmî Bi'l Câmîati'l-İslâmiyye, 1423/2002.
- Sarı, Mevlût. *Arapça-Türkçe Lûgat*. İstanbul: İpek, 1984.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-. *el-Mebsûr*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Şellâhî, Hâlid b. Dayfullâh eş-. *et-Tibyân fi Tahrîc ve Tevîbî Ehâdisi Bülûğu'l-Merâm*. 12 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlimiyye, 1433/2012.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî eş-. *Neylü'l-evtâr şerhu Münteke'l-ahbâr*. thk. Usameddîn ed-Dabâbitî. 8 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1413/1993.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. 4 Cilt. b.y.: Mektebetü'l-Endülüsî, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'ü Turâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1422/2002.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-. *Sünen*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1437/2016.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-. *eḏ-Ḍu'afâ'ü'l-kebîr*. thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404/1984.

- Useymîn, Muhammed b. Sâlih b. el-. *Mecmû' u fetâvâ*. 26 Cilt. b.y.: Dârul-Vatan, 1413.
- Vellvî, Muhammed b. Ali b. Âdem el-İtyûbî el-. *el-Bahru'l-Muhît Şerhu Sahîh-i Muslim*. 45 Cilt. b.y.: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1426.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ez-. *Dîvânü'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*. thk. Hammâd b. Muhammed. Mekke: Mektebetü'n-Nahdâ, 2. Basım, 1387/1967.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ez-. *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâye fi'l-Kütübi's-sitte*. thk. Muhammed Avvâme – Ahmed Muhammed Nemir Hatîb. 2 Cilt. Cidde: Dâru'l-Kible, 1413/1992.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ez-. *Mîzânü'l-i'tidâl*. thk. Muhammed Rıdvân Arkasûsî vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1438/2017.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ez-. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. thk. Şuayb el-Arnaût. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ez-. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbî'l-İslâmîyye, 1424/2003.
- Zekerıyyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn b. Muhammed es-Süneykî. *Esne'l-me'tâlib şerhu Ravzi't-tâlib*. thk. Muhammed Zuhri el-Gumrâvî. 4 Cilt. b.y.: Matbaatü'l-Meymenıyye, 1313.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî ez-. *İ'lâmü's-sâcid fi aĥkâmi'l-mesâcid*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1995.
- Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edillatuhu*. 10 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 4. Basım, 1422/2022.
- “Culûs, Mescid”. *el-Mevsûatü'l-Fıkhıyye*. Kuveyt: Küveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı, 1404-1427.
- Mevsûatu'l-Fıkhü'l-İslâm*. 48 Cilt. Mısır: Vezâratu 'Umumi'l-Evkâf ve'ş-Şu'ûni'l-İslâmıyye, ts.